

К., 1978. – Т. 3. – С. 5 – 51; Шубравська 1983: Шубравська М. Весільні обряди у творчості Т. Г. Шевченка. Готування рушників і сватання / М. Шубравська // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 2. С. – 42 – 49; Шубравський 1957: Шубравський В. Драматургія Шевченка / В. Шубравський. – К., 1957. – 111 с.; Янів 1962: Янів В. Українська родина в поетичній творчості Шевченка / Володимир Янів // Записки Н.Т.Ш. Тарас Шевченко. – Нью-Йорк – Париж – Торонто, 1962. – Т. 176. – С. 148 – 186.

Рецензенти: Салига Т.Ю., д-р філол. наук, проф. (Львів)

Бородіца С.В., к.філол.наук, доц. (Тернопіль)

Віра Качмар, к.філол. наук, (Івано-Франківськ)

Ірина Копистянська, доц. (Івано-Франківськ)

ББК 83.3 (4 УКР)

УДК 821.161.2

Автор і наративні рівні в повістях Богдана Лепкого

«Сотниківна» та «Вадим»

У статті досліджується своєрідність викладової форми повістей «Сотниківна», «Вадим», які написані в річищу модерністського дискурсу. Особлива увага приділяється образу автора, який моделює фікційну картину світу, визначає естетичну концепцію світу та людини, а також гомодієгетичну, гетеродієгетичну, акторіальну наративні ситуації. У повістях Б.Лепкого наратор є своєрідним субтворцем художнього світу, який окреслює жанрову природу повістей, їх сюжетно-композиційну організацію.

Ключові слова: модернізм, дискурс, наратор, образ автора, гомодієгетичний наратор, гетеродієгетичний наратор, акторіальний наратор, фокалізація, повість.

Vira Kachmar, Iryna Kopystyanska Author and narrative levels in the stories «Sotnikivna» and «Vadym» by Bogdan Lepky

The originality of exposition form of stories «Sotnikivna» and «Vadym», which are written in to the river-bed of modernistic discourse are explored in the article.

The special attention is paid to the appearance of author, which designs the fiction picture of world, determines aesthetically beautiful conception of world and man, and also homodiegetic, heterodiegetic and actorial narrative situations. Narrator is an original subcreator of artistic world,

which outlines genre nature of stories, their sužet-composition organization in the stories by Bogdan Lepky.

Keywords: modernism, discourse, narator, appearance of author, homodiegetic narator, heterodiegetic narator, actorial narator, focalization and story.

Проблема автора і пов'язане з нею питання про авторську оцінку та форми її вираження – одне з найголовніших у літературознавстві. Адже будь-яка художня система є виявом авторської свідомості, його естетичної концепції світу й людини. Як зауважує В.Скобелев, проблема «образу автора» виявляється першоосновою для відповіді на питання про художню цілісність твору. Він (автор) органічний центр твору, який можна розглядати і як ядро, серцевину, і як певний пункт, звідси, якщо скористатися висловом М.Гоголя, видно усі кінці світу.

Існують різні визначення категорії терміна «автор». В одному випадку – це сам письменник (автобіографічний автор), реально існуюча людина, а в іншому – певний погляд на дійсність, його художня картина світу, вираженням якої є увесь світ. Варто погодитись з Г.Клочком, який стверджує, що «формотворчі особливості художньої системи надходять від дійсності, від світоглядних особливостей автора (додамо: його естетичних цінностей – Качмар В.), які формують його соціальну позицію і літературний метод, від загальнокультурної традиції, від стильового контексту епохи, від психологічних властивостей світосприйняття тощо» [Клочек 1989:6]. Однак у структурі епічного полотна існує певне джерело духовної енергії автора, певна субстанція, яка провадить виклад. Таким джерелом є наратор, який на думку К.Фролової може знати все про своїх дійових осіб і розповідати це читачеві; наратор, що знає більше, ніж самі герої; наратор-маска, в якому авторові відводиться роль певного типу наратора, який веде оповідь так, ніби він пасічник або солдат, і, врешті-решт нарація, наратив якої ведеться від імені персонажа [Фролова 1975]. Справді, в матриці художнього твору автор делегує наратора, який «народжується» з першим словом тексту і «вмирає» з останнім. Отже, визначальною рисою наратора є його текстова експліцитність: він функціонує в канві художнього тексту, і тому виникає питання: яким чином співвідносяться кути

зору автора й наратора? Власне таку перспективу розглянемо на прикладі повістєвої творчості Богдана Лепкого.

Спираючись на українську школу розвитку повісті ХХ ст., Б.Лепкий зумів модернізувати традиційний для українського письменства жанр, наповнивши його новим змістом і формами. Національна особливість наративу повістей письменника виявляється в тих типологічних рисах, які немалою мірою притаманні повісті першої половини ХХ ст.: в українській прозі цієї доби розвивалися такі форми епічного, як епічний драматизм, епічна трагічність, драматизований епос, ліричний епос, епічна документальність, епічна хроніка. В модерніському дискурсі української повісті була сильна тенденція ліризації епічного начала у структурі повісті, зокрема в експресіоністській та імпресіоністській повістях. Лепкий так само не цурався цієї тенденції: епічний наратив його текстів проймався внутрішнім суб'єктивним рухом, що було властиве ліричній повісті «Казка мого життя», в якій задушевність автодієгетичного наратора визначає стильову домінанту твору і сам ліричний оповідач стає об'єктом оповідної історії; внаслідок чого епічна предметність зливається з суб'єктивним сприйняттям світу, що згодом знайде своє відображення в автобіографічних повістях «Зачарована Десна» О.Довженка, «Щедрий вечір», «Гуси-лебеді летять» М.Стельмаха.

Варто зауважити, що повістєва творчість Б.Лепкого підкоряється певній субстанції та конденсує дієгезис у різних наративних формах викладу. В одному випадку нарацію веде оповідач з дистанції спостерігача, ніби за плином життєвої ріки. Згущуючи в такий спосіб наративну канву, наратор створює враження поліфонії складної партитурності підкореної «диригентській паличці» наративного дискурсу. Ось чому структура інтерференції «голосів» безпосереднього наратора та його субстанційного «двійника» – персонажа («невласне пряма мова», «солілоквіум») має внутрішню структуру, яка зазвичай виражається в текстах з гетеродієгетичним наратором та метенарації. Багатоголосся, яке виявляється в гетеродієгетичному наративі прози початку ХХст., відбиває нову дискурсивну модель. Основа цієї моделі визначає зменшення ролі наратора як ідеологічного центру. Носія домінуючої точки зору. Позиція автора

в такому наративі – вже не центр твору, від якого простягаються нитки мовлення наратора, його оцінок, коментарів, а лише результат інтерпретації читачів, своєрідна конструкція, створена адресатом з численних натяків, алюзій, семантичних полів. Моделювання гетеродієгетичної наративної ситуації, як впливає з наративного аналізу, підлягає цим тенденціям.

Так, у повісті «Сотниківна» Б.Лепкий прагнув об'єктивно, застосовуючи прийоми у моделюванні життєвого матеріалу, безпосередньо висвітлювати події, в яких перебувають персонажі, не засуджуючи і не схвалюючи героїв за певні вчинки. Тут основним засобом змалювання світу є міметичність мистецтва слова, яка детермінувалась особливостями перспективізації наративного бачення. Йдеться про те, що нараторові для формування в читача відповідної картини фікційного світу потрібно послуговуватися таким променем зору, який би перебував у найближчій позиції до подій, що відбуваються. В сучасному літературознавстві така характерна прикмета художнього дискурсу означається наративною категорією «показу», що перебуває в бінарній опозиції до «розповіді». Відмінність між двома формами наративної організації тексту полягають у тому, що в першому випадку увазі читача пропонується безпосередньо все те, що відбувалось фактично, без суб'єктивної на це ідеологічної чи естетичної оцінки самого наратора. Таким чином створюється ілюзія ніким не опосередкованого само розгортання життя, до переважання зображення над викладом, оповіддю. Відтак авторське слово з анонімного стає «всевідаючим», а далі – відсторонено-об'єктивним.

На перший погляд, цей твір міг би бути театральною п'єсою, адже все, що не є діалогом, являє собою своєрідне розширення сценічної ремарки, яка надає діалогу того ефекту виразності, який могла б йому дати гра на сцені. Австрійський літературознавець Ф.Штанцель вважає, що це є нейтральний наративний тип, в якому «центр орієнтації читача знаходиться в сценічному відображенні» [Энциклопедический справочник 1996:18]. Свідченням цього є суперечки між персонажами твору Шелестом та Кирилом Івановичем, які нагадують епізоди з «Наталки-Полтавки» І.Котляревського.

Однак Г.Флобер наголошував на тому, що у творі завжди повинен бути автор, «як Бог у світобудові, – всюди і ніде». Варто, мабуть, погодитися з висловом французького письменника, бо образ автора завжди існує у творі як вища інстанція, що об'єднує текстову реальність воедино, надає сенсу літературному творові, стає його способом існування. Власне, за цією моделлю структуруються нарративні рівні твору: образ автора є заангажованим, оскільки у повісті жодного разу немає натяку на власні авторські міркування, наратор звертається до свого адресата (наратора), а персонаж говорить до іншого персонажа в фіктивному світі. Бо саме персонажна розповідна ситуація дозволила створити динамічний сюжет, спрямувати його в ліричне русло, в свою чергу цитатний дискурс, часто вживаний розповідачем, органічно передав ідейні дискусії героїв. Адже в основі твору закладено дві сюжетні лінії: нелегкі роки Руїни та любовні колізії (чисте кохання Олесі й женихання Кирила Івановича до тітки Магдалени). Внаслідок такого модального нарративу розширювалася семантична й виражальна семіосфера художнього світу повісті «Сотниківна», яка здобула заслужену популярність серед читачів.

Звернемо увагу на розповідь, нарратив якої відбувається в силу об'єктивних та суб'єктивних чинників, які, по суті, на рівні тексту художнього твору розгортається через призму домінуючої та все визначальної точки зору зовнішнього наратора. Такий нарративний тип застосовано в повісті «Вадим». На це вказують оцінні судження наратора. Дискурс розповідача інтегрує в себе міркування, роздуми персонажів, стає з нейтрального модальним. Проте в повісті «Вадим» нарративний дискурс не лише використовує точку зору персонажів, а й містить твердження, які належать гетеродігетичному нараторові. Останні формують дискурс повісті як «розповідь», а не «показування». Причиною такого вибору є бажання автора подати багато інформації про художній світ. Підзаголовок твору «Повість княжих часів» вказує на часові рамки дієгезису, які віддалені від сьогодення. Звідси необхідність засобом негативного коду представити інформанти, які б створили достовірну картину світу. Зазначимо, що історична проблематика, порушена в творі, спонукає до розгортання герменевтичного коду, що спонукає наратора до вживання

резюмуючих вставок, оцінок, які й формують аукторіальний наративний тип повісті.

Цікава позиція розповідача в повісті «Вадим». Він посідає амбівалентну позицію стосовно позицій героїв. При цьому зауважимо, що у Лепкого присутні опозиційні пари героїв. Монологи одних нашттовхуються на монологи інших. Однак наратор не займає якоїсь конкретної позиції. Це справедливо, оскільки, як відзначав Е.Золя, експериментатор не повинен займати стосовно конфліктуючих сторін у дієгезисі якусь ідеологічну позицію, бо в цьому випадку він заперечує головний принцип експерименту, згідно з яким наратор – це лише спостерігач. Справді, голос наратора присутній у монологіях, у роздумах Малуші та Вадима, княгині Ольги та монаха, князя Святослава та Велеса. У такий спосіб наратор намагався переконати свого реципієнта, оскільки таким чином побудований його наративний дискурс, що, обравши за свою головну мету моралізаторську ідею «чесності з собою», він хоче висвітлити її в різних ракурсах, простежити її у відмінних відтінках і продемонструвати для самого себе і для читача особливості її онтології в людському середовищі. Відзначений конфлікт найбільш красномовно відбитий у ціннісних опозиціях протагоністів.

Таким чином, письменник використовує гетеродієгетичний наратив з тією метою, аби герої самі могли розкрити весь свій внутрішній світ за допомогою діалогів, суперечок та роздумів (засобами внутрішньої фокалізації). Місце третьоособового наратора у внутрішній фокалізації повісті слід відзначити як реальний фокус переломлення авторської і героєвої істини. В аспекті текстової дійсності – це мітка інтерференцій стосовно ціннісних кругозорі, мовленнєвих манер зображуваних персонажів та зображуючого наратора. У цьому аспекті Б.Лепкий у своїх художніх пошуках споріднений з пошуками І.Франка, Ф.Достоевського, Л.Толстого та іншими митцями, які намагались «передати завдання коментування і дидактичних роздумів певним персонажам» [Женетт 1998: 265]. Натомість наратор не відмовляється від власної позиції історика, співпереживаючого свідка. Поєднання цих двох тенденцій і творить дискурс повісті «Вадим».

Як би там не було, наратор є субтворцем художнього світу, письменник надає своєму витворові, цитуючи слова І.Франка: «індивідуального живого чуття». Така інтегрована суть наратора вказує на структурованість комунікативної моделі художнього твору. А органічна єдність художнього твору – це завжди особистісна цілісність, що творить і завершує художній світ, який є моделлю реального світу. Він завжди в прямій чи опосередкованій формі вміщує в собі також «модель» образу творця художнього цілого, який і є автором твору. Власне такими особливостями і пройняті повісті «Вадим» й «Сотниківна» Богдана Лепкого.

Література: Скобелев 1982: Скобелев В.П. Поетика рассказа. – Воронеж, 1982. – С. 14 – 15; Клочек 1989: Клочек Г.Д. Методология системных исследований индивидуальной поэтики и поэтики отдельного литературного произведения: Автореф. дис. докт. филол. наук. – К., 1989. – 27с.; Фролова 1975: Фролова К.П. Анализ художнього твору. Деякі методи вивчення тексту художнього твору. – К.: Радянська школа, 1975. – 176 с.; Лепкий 1997: Лепкий Б. Твори В 2 т. – К.: Наукова думка, 1997. – 695 с.; Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник. – М.: Интрада, 1996. – 317 с.; Женетт 1998: Женетт Ж. Фигуры: В 2-х т. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т.2. – 472 с.

В статье исследуются нарративные формы повестей «Сотниківна», «Вадим», написанные в формате модернистского дискурса. Особое внимание уделяется образу автора, который моделирует фиктивную картину мира, определяет эстетическую концепцию мира и человека, а также гомодиегетическую, гетеродиегетическую, аукториальную нарративные ситуации. В повестях Богдана Лепкого наратор является своеобразным субтворцом художественной картины и который очерчивает жанровую природу повестей, их сюжетно-композиционную организацию.

Ключевые слова: модернизм, дискурс, наратор, образ автора, гомодиегетический нарратор, гетеродиегетический нарратор, акториальный наратор, фокализация, повесть.

Рецензенти: Хороб С.І., д-р філол.наук, проф. (Івано-Франківськ)

Бородіца С.В., к.філол. наук, доц. (Тернопіль)

Олеся Мединська, асп. (Тернопіль)

ББК 83.3(4Укр)

УДК 82-312.1

Роман Валерія Шевчука «Тіні зникомі» як художній інваріант наукової версії авторства «Історії Русів»

У статті проведено типологічні паралелі між політичним памфлетом «Історія Русів» та романом Валерія Шевчука «Тіні зникомі». З'ясовано, як у художньому інваріанті письменник увиразнює свої наукові висліди авторства «Історії Русів».

Ключові слова: типологія, інваріант, протетичність, модус національного, світоглядний, естетика, модерний, інтенції.

Medynska Olesia. The novel "Vanishing Shadows" by V. Shevchuk as an artistic invariant of the scientific version of the authorship of "The History of the Rus".

Typological parallels between the political pamphlet "The History of the Rus" and the novel "Vanishing Shadows" by V. Shevchuk have been drawn in this article. It has been found out how the writer underlines his scientific research of the authorship of "The History of the Rus" in the artistic invariant.

The aim of our analysis is to cover the connotation of semantic parallels of "The History of the Rus" and V. Shevchuk's family chronicle "Vanishing Shadows" and find out the aesthetics of the expression of the scientific version of the authorship of "The History of the Rus" in the discourse of the actuality of the national mode.

Keywords: typology, invariant, national mode, ideological, aesthetics, modern and intentions.

Історичний роман-хроніка Валерія Шевчука «Тіні зникомі» з'явився з початком нового тисячоліття. За змістом, проблемами та естетикою твір є одночасно своєрідним підсумком попереднього прозописьма цього оригінального й на сьогодні митця, наукові осяги та естетика тексту якого не мають аналогів у сучасній